

*С. В. Приходько,
аспірант, Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України*

ФОРМУВАННЯ АДЕКВАТНОГО РЕАЛЬНИМ ВИРОБНИЧО- ГОСПОДАРСЬКИМ ПРОЦЕСАМ КОМПЛЕКСУ ЗАХОДІВ РЕАГУВАННЯ НА ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ

Визначено основні категоріальні поняття теорії забезпечення економічної безпеки, досліджено складові та загальну систему забезпечення економічної безпеки. Розкрито сутність, зміст чинників небезпеки і загроз економічній безпеці, факторів збільшення дестабілізаційних процесів. Обґрунтовано актуальність та ймовірність об'єктивізації параметрів та встановлення рівня ефективності функціонування економічної безпеки.

Ключові слова: загрози економічній безпеці, фактори збільшення небезпеки, компоненти економічної безпеки, складові економічної безпеки.

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасних умовах відбувається активне становлення взаємопов'язаного світового господарства, що характеризується наявністю власних автономних механізмів: особливими схемами глобального менеджменту транснаціональних компаній, новітніми фінансовими технологіями, зокрема використанням електронних систем телекомунікацій в режимі реального часу для переміщення високоліквідних ресурсів практично в глобальних масштабах. Оскільки система економічної безпеки є однією зі складових національної безпеки, яка охоплює також оборонну, екологічну, інформаційну, фінансову, соціальну безпеку, та ін., то належний рівень економічної безпеки досягається здійсненням єдиної державної політики, підкріпленої системою скоординованих заходів, адекватних внутрішнім і зовнішнім загрозам. Крім того, існує нагальна потреба щодо: 1) удосконалення понятійно-категоріального апарату теорії управління забезпеченням економічної безпеки виробничо-економічних систем; 2) визначення чинників можливих загроз; 3) розроблення алгоритмів протидії загрозам безпеці національного господарства.

Актуальність даного дослідження зумовлена необхідністю у розробленні комплексу заходів із визначення рівня ефективності функціонування економічної безпеки; дослідження існуючих загроз, і розроблення адекватних методів реагування на них.

Теоретичним і прикладним аспектам вирішення багатогранних проблем управління забезпеченням економічної безпеки присвячені праці видатних українських та зарубіжних науковців, зокрема О. Алімова, О. Амоші, В. Богдановича, В. Губського, О. Новікової, А. Кофмана, Г. Саймона, А. Семенченка, Г. Ситніка, Е. Уткіна, А. Хекса, Н. Чумаченка, С. Шкарлета та ін. [1—7]. Проте, віддаючи належне теоретичній і практичній цінності попередніх наукових здобутків, існує гостра потреба в проведенні системного дослідження імовірності реалізації специфічних функцій управління цільовими підсистемами з узгодженням процесів перерозподілу та раціонального використання обмежених ресурсів, удосконалення методичного забезпечення моніторингу рівня економічної безпеки підприємств.

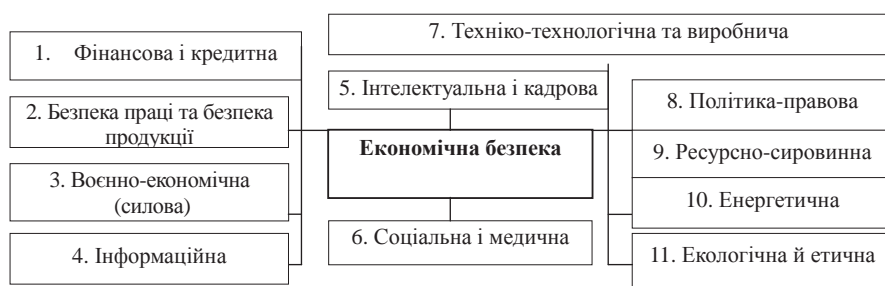

Рис. 1. Основні компоненти економічної безпеки виробничо-економічної системи

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

З огляду на зазначене, метою статті є обґрунтування й розроблення схеми формування адекватного реального соціально-економічним та виробничо-господарським процесам комплексу реагування на загрози економічній безпеці. Слід зазначити, що національна економічна безпека не може розглядатись окремо, відірвано від економічної безпеки суб'єктів економічної діяльності. В Україні визнано необхідність провадження політик забезпечення економічної безпеки, прийнято низку постанов, концепцій, стратегій та програм, але відчутних результатів не досягнуто.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Прикметною рисою сучасного історичного етапу розвитку української економіки є господарювання підприємств усіх без винятку галузей промисловості як відкритих систем, оскільки функціонують вони в умовах ресурсних обмежень у нестійкому зовнішньому середовищі. З огляду на вищезазначене, економічна безпека є універсальною категорією, яка виявляється на всіх рівнях, починаючи з національної економіки і закінчуючи окремо взятим підприємством [6].

Відтак, на думку автора, рівень економічної безпеки національної промисловості — це рівень захищеності її економічних інтересів від внутрішніх ризиків і зовнішніх загроз, а система забезпечення економічної безпеки — це сукупність цільових компонент, що дозволяють забезпечити достатній її рівень в умовах ресурсних обмежень. Зауважимо, що основними завданнями економічної безпеки є: забезпечення пропорційного та безперервного економічного зростання, приборкання інфляції та безробіття, формування ефективної структури економіки та розвинутого ринку цінних паперів, скорочення дефіциту бюджету та державного боргу, забезпечення соціального захисту та підвищення якості життя населення, підтримка стійкості національної валюти тощо. Ці завдання визначають стратегію економічної безпеки як формування та обґрунтування стратегічних пріоритетів, національних інтересів, засобів і механізмів вирішення проблем.

З огляду на зазначене основою розвитку системи економічної безпеки промисловості стає визначення тих чи інших чинників небезпеки, які виокремлено у роботах [8; 9]. Серед них:

1) економічні — зумовлені різними причинами, що

перешкоджають підприємству здійснювати відтворювальні процеси;

2) продуктові — виникають внаслідок виробництва неконкурентоспроможного товару;

3) технічні — пов'язані з використанням застарілих технологій та обладнання, які гальмують процеси їхньої модернізації та оновлення;

4) інформаційні — спричинені недостатньою кількістю зібраної

інформації про зовнішнє середовище, що не забезпечує зворотного зв'язку;

5) фізичні — зумовлені знищенням обладнання та інших засобів виробництва чи кадрового складу;

6) правові — виникають через недосконалість правової бази, а відтак, змушують підприємство маневрувати між законами та підзаконними актами;

7) соціальні — спричинені незадоволенням працівників тими чи іншими аспектами управління;

8) зовнішні — незадоволення людей, що живуть поряд з підприємством, його функціонуванням з власних мотивів;

9) екологічні — пов'язані зі специфікою продукції, що виготовляється — наявність викидів, відходів, шкідлива технологія тощо.

Таким чином, вважаємо, що систему економічної безпеки (СЕБ) можна розглядати як невід'ємну частину системи управління промисловістю, спрямовану на протидію зовнішнім і внутрішнім загрозам його функціонування. Фактори, що зумовлюють збільшення дестабілізаційних ознак функціонування, є певною формою реалізації деструктивних процесів, що можна класифікувати як:

а) незалежні від діяльності підприємства (зовнішні, або екзогенні, які поділяються: за впливом на господарську діяльність певного підприємства і, зрештою, формують потенціал ризику його банкрутства; соціально-економічні фактори загальноекономічного прискорення; ринкові фактори — негативні тенденції розвитку товарного і фінансового ринків; ін. зовнішні фактори, що впливають із специфіки господарської діяльності самого підприємства);

б) залежні від діяльності підприємства (внутрішні або ендогенні, що поділяються на фактори, що зумовлені використанням певних технологій: виробничих; інвестиційних; інноваційних; фінансових, технологічних, організаційних тощо).

Саме для недопущення кризового стану виробничо-економічних систем у промисловості слід сформулювати відповідну й адекватну реальним соціально-економічним процесам систему економічної безпеки, яка породжує здатність промислового виробництва до ефективного функціонування в умовах підвищеного ризику та загроз. Узагальнений показник економічної безпеки можна визначити як рівень захищеності усіх підсистем при здійсненні господарської діяльності. При цьому зауважимо, що забезпечення економічної безпеки передбачає врегулювання наступних моментів:

- 1) фінансової безпеки;
- 2) безпеки праці;
- 3) силової безпеки;
- 4) безпеки інформації та прийняття рішень;
- 5) безпеки менеджменту і управління кадрами;
- 6) соціальної безпеки і культури управління;
- 7) техніко-технологічної безпеки;
- 8) юридичної безпеки;
- 9) ресурсно-сировинної безпеки;
- 10) енергетичної безпеки;
- 11) екологічної безпеки.

Рис. 2. Складові економічної безпеки промисловості

Серед сфер виробничо-господарської діяльності, що забезпечують достатній рівень економічної безпеки, слід визначити конститутивно-ключові, наприклад: техніко-економічну, ресурсну, фінансову, інтелектуальну та кадрову складові, інформаційну безпеку та соціальну. Наведено загальну схему головних складових економічної безпеки (рис. 1).

Загрозу економічній безпеці можна визначити за допомогою використання інтегрального показника, що характеризує ступінь зниження стратегічного потенціалу за конкретний проміжок часу. Під загрозою розуміють сукупність умов, процесів, факторів, які перешкоджають реалізації національних економічних інтересів або створюють небезпеку для них та суб'єктів господарської діяльності. Відтак, вважаємо, що за результатами проведених і викладених у роботах [10; 11] досліджень можна:

1) узагальнити досвід опрацювання цільових програм із забезпечення економічної безпеки промисловості;

2) виокремити напрями, на яких доцільно зосередити зусилля суб'єктам управління. Зокрема, це наявність висококваліфікованих управлінських кадрів на всіх рівнях управління (трудова ресурси); економічне обґрунтування фінансової політики; розвинуті економічні зв'язки (страхові, інвестиційні та ін.); існування внутрішніх і зовнішніх інвестицій; мобілізація резервів та ліквідних ресурсів; випуск стандартизованої продукції та відповідно до вимог ринку; правовий і силовий захист підприємства; захист від несанкціонованого втручання в інформаційну систему; технічний захист і модернізація виробництва.

Для промисловості оцінювання рівня ефективності функціонування системи економічної безпеки та для його прогнозування на основі упередження є найбільш актуальним завданням, оскільки відсутні:

1) єдині загальноприйняті критерії оцінки ефективності функціонування галузей, виробництва і промислових технологій та продукції. Це унеможливує використання одних і тих же математичних моделей як для аналізу, так і для прогнозування економічної безпеки у легкій промисловості;

2) системний (комплексний) підхід до вирішення проблеми забезпечення резистентності виробничо-економічних систем до зовнішніх загроз і внутрішніх ризиків, що ускладнює управління просуванням новітніх

технологій і високотехнологічної продукції на зовнішні і внутрішні ринки України;

3) розробки з паспортизації ефективності функціонування галузей промисловості, зокрема за фактором "рівень економічної безпеки", стандартами конститутивно-ключових характеристик базових компонент системи економічної безпеки, як це має місце в провідних країнах світу;

4) врахування специфічних особливостей функціонування промисловості в цілому та застосовуваних у ній технологій (виробничих чи управлінських);

5) єдиний ланцюг з аналізу ефективності функціонування виробничо-економічної системи, відхилення фактичних значень рівня від прогнозованих;

6) наукові розробки з економічного і технологічного прогнозування показників-індикаторів ефективності функціонування системи економічної безпеки та промисловості в цілому;

7) розробки, які дозволяють комплексно оцінити рівень економічної безпеки із урахуванням ефективності функціонування галузі у цілому, використання сировини, технологій і високотехнологічної продукції.

Стосовно процесів формування системи економічної безпеки на мікрорівні, то зазначимо, що СЕБ економічних суб'єктів є надійною, якщо виробничі, комерційні та інвестиційні процеси на підприємстві забезпечуються фінансовими ресурсами безперебійно, своєчасно і в достатній кількості. Хоча, насправді, сучасні глобалізаційні економічні процеси в Україні посилюють рівень ризику втрати економічної безпеки навіть вже зарекомендованих на ринку підприємств. Це пов'язано, насамперед, із:

1) відсутністю стабільності у сфері фінансової політики як на промисловому підприємстві, так і у промисловості в цілому;

2) зростанням кредитних ризиків;

3) критичним станом основних виробничих фондів;

4) небезпечним зростанням частки іноземного капіталу у важливих галузях економіки;

5) низькими темпами розширення внутрішнього ринку і його залежності від кон'юнктури зовнішніх ринків (зазначене детально викладено у роботі [12], за яким обґрунтовано систему показників для обчислення об'єктивного рівня економічної безпеки).

З огляду на зазначене систему економічної безпеки можна розмежувати на наступні складові, які приведені й деталізовані автором статті на рис. 2.

При цьому, слід визнати, що СЕБ повинна мати наступні компоненти (вони приведені нижче у даній статті), що: а) забезпечить органічність та результативність її функціонування; б) дозволить розробити комплекс заходів реагування на загрози і ризики, адекватний реальним соціально-економічним та виробничо-господарським процесам.

Інформаційно-аналітична складова економічної безпеки передбачає, насамперед, забезпеченість підприємства якісною аналітичною інформацією, а також захист його інформаційного середовища. Проведення інформаційно-аналітичної роботи включає збір та аналіз зовнішньої та внутрішньої інформації, розробку на її основі планів та прогнозів розвитку підприємства, тощо. Інформаційно-аналітична складова виступає однією з найважливіших складових економічної безпеки підприємства, оскільки саме вона забезпечує усі інші складові економічної безпеки інформаційно-аналітичними даними.

Фінансова безпека характеризує забезпеченість підприємства фінансовими ресурсами. Оцінку фінансової складової безпеки підприємства можна здійснити на основі аналізу його фінансово-господарської діяльності за допомогою таких параметрів, як: платоспроможність, фінансова незалежність, прибутковість, ділова активність, конкурентний стан підприємства на ринку.

Виробничо-технологічна складова економічної безпеки підприємства реалізується через забезпеченість процесу виробництва необхідними оборотними, необоротними (в тому числі й нематеріальними) активами та їх раціональне використання. Рівень техніко-технологічної бази повинен відповідати науково-технічному розвитку галузі та світовим стандартам.

Кадрова безпека залежить, насамперед, від інтелекту та кваліфікації працівників підприємства, а також від ефективного управління персоналом, яке передбачає організацію системи підбору та навчання працівників підприємства, належно розроблену мотиваційну політику.

Законодавчо-правова складова економічної безпеки залежить від: оптимальності нормативно-правового регулювання діяльності підприємства та дотримання ним чинного законодавства; ефективності роботи юридичного відділу підприємства, в тому числі щодо захисту прав інтелектуальної власності.

Екологічна безпека забезпечується через дотримання національних та міжнародних норм щодо вмісту шкідливих речовин, які потрапляють у навколишнє середовище, а також дотримання всіх необхідних екологічних параметрів щодо продукції, яка виготовляється на підприємстві. До внутрішніх чинників, які спричиняють екологічну небезпеку, можна віднести помилкові дії, допущені на стадії розробки нової продукції чи впровадження нових технологій, шкідливих для здоров'я робітників.

Силова складова економічної безпеки передбачає створення служби безпеки на підприємстві, яка б виконувала функції із забезпечення фізичної та моральної

безпеки співробітників, гарантування безпеки майна підприємства.

Література:

1. Соловьєв А.И. Экономическая безопасность хозяйствующего субъекта / Соловьєв А.И. // Конфидент. — № 3. — 2002. — С. 46—50.
2. Капустин Н. Экономическая безопасность отрасли и фирмы / Капустин Н. // Бизнес-информ. — 1999. — № 11—12. — С. 45—47.
3. Арефьева Е.В. Стратегия и тактика управления интегрированными производственными системами. / Арефьева Е.В. — Х.: Основа, 1997. — 320 с.
4. Пономарьов В.П. Эволюция понятия экономической безопасности предприятия: / Пономарьов В.П. // Материалы Международной научно-практической конференции. — Донецк, ДонГТУ, ІЗПИ НАНУ, 2001. — С. 149—151.
5. Саймон Г. Адміністративна поведінка: дослідження процесів прийняття рішень в організаціях, що виконують адміністративні функції / Саймон Г. // Пер. с англ. Р. Ткачук — Вид.перероб. і доп. Авт. — К.: АртЕк, 2001. — 375 с.
6. Подлужна Н. Управління економічною безпекою як засіб підвищення ефективності промислового виробництва / Подлужна Н. // Экономические проблемы и перспективы стабилизации экономики Украины: Сб. научн. трудов. — Донецк, 2001. — Т.2. — С. 43—54.
7. Бендиков М. Экономическая безопасность промышленного предприятия в условиях кризисного развития / Бендиков М. // Менеджмент в России и за рубежом. — 2001. — №2. — С. 17—29.
8. Микитенко О.О. Прогрес і системні новації в теорії управління національним господарством / Барканов В.І., Микитенко О.О. // Україна — Чехія — ЕС: сучасний стан та перспективи. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (Випуск 5). — Херсон — Прага: Херсон, НТУ; Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2008. — С. 37—42.
9. Демешок О.О. Стратегічні орієнтири ендегенного зростання України та умови забезпечення стійкого розвитку держави / Микитенко В.В., Демешок О.О. // Матеріали XXIII міжнародної конференції UKR-POWER 2008 "Комплексне вирішення проблем енергозбереження у промисловій і комунальній енергетиці". — Ялта, 26—31 травня, 2008 р. Асоціація ТЕКУ. — К., 2008. — С. 62—70.
10. Семенченко А.І. Методологія стратегічного планування у сфері державного управління забезпеченням національної безпеки України: монографія / Семенченко А.І. — К.: Видавництво НАДУ, 2008. — 428 с.
11. Шкарлет С.М. Економічна безпека — інноваційний аспект: монографія / Шкарлет С.М. — К.: Книжкове видавництво НАУ, 2007. — 436 с.
12. Микитенко В.В. Верифікація варіативних прогнозів із перевіркою адекватності розроблених модельних рішень за використання експериментального ряду агрегованих показників / Д.О. Микитенко, В.В. Микитенко // Нове в економічній кібернетичі: Збірник наук. праць / За заг. ред. Ю.Г. Лисенко. ДонНУ. 2008. — № 2. — С. 15—33.

Стаття надійшла до редакції 30.11.2010 р.